

MARIJA CIGALE

Ženske in volitve 1990

Pogled nazaj

Slovenke so bile tik pred tem, da med prvimi v Evropi dobijo volilno pravico. V Nemčiji so lani obeležili 70-letnico uvedbe volilne pravice žensk in Avstro-Ogrska se je skoraj istočasno pripravljala na to. V prvi Jugoslaviji se je ta možnost znova odmaknila in tako so Slovenke prvič volile odbore ljudske oblasti med vojno. Prva povojna zakonodaja je pravno izenačila ženske in moške. V tistem času je bil to nedvomno dosežek.

Tudi politično organiziranje žensk v Sloveniji ima tradicijo že izpred vojne. Pomemben »politični dejavnik« pa so ženske postale med vojno. Antifašistična fronta žena, čeprav je danes na slabem glasu, je bila tisti čas nedvomno uspešna in vplivna politična organizacija. V povojnem času je politika nihala med potrebo po posebni organizaciji, ki bi stregla specifičnim interesom žensk in splošno levičarsko formulo, da »ne obstoji posebno žensko vprašanje, obstoji samo razredno vprašanje«. Tako se je AFŽ najprej spremenila v Konferenco za družbeno aktivnost žensk, po formuli: »posebna oblika dela«, napol samostojna organizacija, vključena v SZDL. Da so tedaj ženskemu vprašanju vendarle še dajali poseben poudarek, kaže dejstvo, da je imela predsednica konference položaj podpredsednika SZDL. Kasneje pa se je izgubil še preostanek samostojnosti; namesto tega se je oblikoval svet pri republiški konferenci SZDL in analogni sveti pri občinskih konferencah, ki pa so bili bolj ali manj le na papirju. Ti sveti so imeli v statutu sicer obsežno delovno področje, saj so bili definirani skoraj kot »SZDL za ženske«, dejansko pa niso imeli skoraj nobenega vpliva niti moči za pomembnejše politične odločitve.

Tipičen opis tega obdobja je zajet v mnogokrat uporabljeni frazi, da so »ženske pri nas formalno enakopravne, v praksi pa to še ni doseženo«. Odgovor, zakaj je tako, so našli predvsem v dvojni obremenitvi žensk, v nižji izobrazbeni stopnji, pa tudi v domnevnem nezanimanju žensk za javno delovanje.

Kar se tiče političnega uveljavljanja žensk, se je stvar pravzaprav začela in končala s proslulo »strukturo«. V skladu s splošno (zgrešeno!) formulo, da so politični organi in organizacije prostor, kjer se lahko uveljavljajo vsi interesi vseh ljudi, je bilo določeno, naj bi tudi njihova sestava odsevala enakopravno zastopnost obeh spolov, vseh generacij, vseh poklicnih in socialnih skupin – pa še krajevno oziroma regionalno sorazmernost. Ženskam je bil dodeljen 30% delež. Ne vem sicer zakaj, verjetno pa je bil spočetka mišljen kot izhodišče, s katerega naj bi v skladu s splošnim napredkom ženske napredovale do popolnoma enakopravnega položaja. Temu deležu se je stvarnost bolj ali manj približevala – na manj pomembnih točkah bolj, na pomembnejših pa manj – dosežen pa ni bil nikoli. Pač

pa je pred vsakimi volitvami oz. spremembami kadrovskih garnitur prav zahteva po deležu žensk zbujala največ slabe volje in je ženske v bistvu dodatno stigmatizirala.

Tukaj moram poudariti, da je sistem t. i. »ciljnih kvot«, ki jih uporabljajo mnoge evropske, zlasti leve stranke, nekaj popolnoma drugega od naše »strukture«. Te kvote so plod dolgoročnega, sistematičnega dela, načrtnega pritegovanja, usposabljanja – in kot bi pri nas rekli – »forsiranja« žensk. Poleg tega pa imajo stranke še posebna pravila, ki omogočajo doseganje kvot. Nemška socialna demokracija npr. zeleno udeležbo žensk zagotavlja s posebnimi volilnimi pravili tako, da posebej volijo žensko in posebej moško kvoto strankarskih funkcionarjev oziroma kandidatov za državne volitve. Naše strukture pa so bile večinoma rezultat kadrovskih kuhinj, in so, dolgoročno gledano, ženskam več škodile kot pa koristile.

Ko se je v Sloveniji začelo govoriti o drugačnem, pluralnem političnem organiziranju in o večstrankarskih volitvah, se je tudi vprašanje enakopravnosti žensk v politiki začelo kazati drugače. Politične teme, ki jih je odpirala tedanja opozicija, so nakazovale, da bo nova politika pretežno »moškocentrična«, z značilnimi temami kot so: kritika liberalne ureditve splava, pričakovani »nujni prepород« družine in zakonske zveze, vprašljivost ženskega dela itd. Ker se je kot zgrešeno začelo obravnavati vse tisto, kar je dotlej veljalo kot dosežek, je bilo dokaj logično pričakovati, da bo tudi glede položaja žensk prišlo do drugačnih ocen in morda tudi drugačnih ravnanj.

Koliko so bile ženske pripravljene na spremembe?

Svet za družbenoekonomski in politični položaj žensk pri republiški konferenci SZDL (pretirano dolg naslov dokaj jasno kaže na majhen pomen tega političnega telesa, zato ga bom v nadaljevanju imenovala kar svet za ženske ali svet) je že v začetku leta 1989 sklenil, da se bo čimprej vključil v vse priprave na volitve. Prve demokratične, svobodne, večstrankarske volitve naj ne bi pomenile še večje diskriminacije žensk.

Na pobudo sveta je izvršni svet SZDL sprejel poseben proglas, s katerim socialistična zveza sprejema obveznost, da si bo prizadevala za 40% delež žensk v organih odločanja. Šlo naj bi torej tudi za neke vrste kvoto, ki pomeni nekaj več od dotedanjšega strukturnega deleža. Konkretnih akcij, brez katerih sleherni načelo ostane le na papirju, žal ni bilo, razen tistih malenkosti, ki jih je lahko iniciral svet sam.

Tako se je svet npr. lotil »evidentiranja«. Eden izmed standardnih izgovorov ob vprašanju, zakaj ni za politične funkcije kandidiranih več žensk, je namreč, da žensk, ki bi bile pripravljene in sposobne za politiko, enostavno ni. Seveda se je pokazalo, da to ne drži. Čeprav so bile možnosti sveta majhne, v večini občin tudi ni imel povezovalne točke, saj svetov pri občinskih konferencah SZDL v večini občin praktično ni bilo, je bil kmalu narejen spisek z več kot 300 imeni. Na spisku so bila imena žensk, ki so nedvomno sposobne opravljati politično funkcijo. Žal večina med njimi ni dobila priložnosti.

Lotili smo se tudi pisanja »ženskega programa«. V okviru sveta se je oblikovala ožja skupina, »iniciativni odbor žensk za volitve«, ki je pripravila prvo zasnovo programa, in v oktobru 1989 objavila elemente za volilni program pod naslovom »Kaj hočemo ženske v Sloveniji«. To je v bistvu kratek spisek vprašanj, ki še zlasti

in bolj živo zadevajo ženske; je ponudba kandidatkam, kaj naj vključijo v svoje volilne programe, da bi bili po duši ženskam – volivkam in je napotilo ženskam, katere programe voliti. Nameravale smo sestaviti vrsto strokovnih skupin, ki bi ob posameznih elementih izdelale bolj konkretne programe in zahteve – vendar ob vsem drugem delu to ni uspelo. Nekaj več je bilo storjenega za socialni program, na podlagi tega pa je nastal kasnejši volilni program ženske liste.

Svet si je prizadeval dobiti čimveč strokovnih podlag za ravnanje ob volitvah. Uspela je pobuda za javnomnenjsko raziskavo »Ženske in politika«. Gre za prvo raziskavo ženskega volilnega telesa v Sloveniji, ki je dala vrsto koristnih podatkov.

Veliko smo si prizadevale, da bi dobile podporo medijev. Žal zamisel, da bi se oblikoval nekakšen aktiv novinark, ki bi bile naklonjene »ženski stvari« in jo afirmirale v medijih, ni uspela. Za slovenske medije ženske še niso vabljiva tema. Zanimivo je, da je celotna akcija naletela na dober odziv zunaj Slovenije. Zagrebška revija »Svijet« je iniciativni odbor žensk za volitve proglasila za iniciativo leta. Izredno zanimanje za tak poskus so pokazale tudi tuje parlamentarne delegacije, ki so se kot opazovalke udeležile naših volitev.

Volilna dogajanja in rezultati

Kolikor bolj so se volitve bližale, toliko očitneje je postajalo, da bodo ženske potegnile »kratko«. SZDL je ob svojem preobražanju v stranko pozabljala na obljube in nazadnje je tudi iz njenih programov spuhel 40% delež žensk. Podobno so ravnale druge stranke. Še poleti 1989 so predstavniki vseh strank, z izjemo krščanskih demokratov, v anketi za revijo Komunist navajali, da si zelo prizadevajo za čimvečjo udeležbo žensk; socialdemokrati in zeleni so se zavzemali celo za razmerje 50:50. Storile pa praviloma niso nič. Tudi v programskih dokumentih in izjavah so ostale pri nekaj posplošenih resnicah. »Ženska ponudba« večine, lahko bi rekli praktično vseh strank, je ostala pri klasičnih obljubah: več skrbi za družino, povečani otroški dodatki, daljši porodniški dopust.

Tudi prvi podatki o kandidaturah niso bili razveseljivi. Slika je bila takale: za republiško skupščino je za zbor združenega dela kandidiralo 12% žensk, za zbor občin pa le 10%. Med kandidatkami na strankarskih listah za družbenopolitični zbor je bilo v poprečju 16% žensk – največ so jih imeli zeleni, 28%, najmanj pa obrtniki, le 5%. Vendar so podatki za družbenopolitični zbor najbolj varljivi, saj so na listah mnoge kandidatke odigravale zgolj vlogo vlečnih konj; zaradi razdrobljenosti rezultatov so imele možnost izvolitve praktično le tiste, ki so bile visoko rangirane na tako imenovanih »nacionalnih listah«. Nimam podatkov za vse kandidature za občinske skupščine, kaže pa, da so še slabši.

Spričo takih dogajanj smo v iniciativnem odboru za volitve vse bolj razmišljale tudi o tem, da bi na volitvah nastopile samostojno. V takem nastopu smo videle predvsem možnost javne, kolikor toliko odmevne protestne geste, saj naših negodovanj o zapostavljenosti žensk nihče ni vzel resno. Najprej smo menile, da bi za družbenopolitični zbor republiške skupščine predložile eno listo, oz. listo v eni volitveni enoti. To bi omogočilo, da predstavimo svoj volilni program in z njim potrskamo na vest vseh strank in seveda tudi volilcev. Od dneva, ko je bil sprejet ta dogovor, do datuma, ko je bilo treba predložiti listo volilnim komisijam, smo imele deset dni časa. Kot nestranska lista bi namreč morale dobiti z zakonom predpisano podporo volivcev v volilni enoti. Prvi pogovori z ženskami, ki bi lahko kandidirale na posebni »ženski« listi, pa so obrodili nepričakovano dober odziv. Še

enkrat se je pokazalo, da sploh ni res, da ženske nočejo sprejemati kandidatur; nasprotno, slaba zastopanost žensk med kandidati je posledica tega, da imajo »kadroviki« pred sodke do žensk. Inicijativni odbor je v nekaj dneh, brez podpore strank – za nas se je zavzel samo volilni štab pri ZKS-SPD – sestavil liste za štiri volilne enote. Liste sicer niso bile številčno velike, kar pri tedaj veljavnem zakonskem določilu niti ni bila pomanjkljivost, z vidika vsakršnih drugih kriterijev pa so bile, lahko rečem, skoraj idealne. Jedro zamisli je bilo, naj bi bila ženska lista nadstrankarska lista, ob kateri so zbrane ženske različnih nazorov, različnih poklicev in različnih starosti, ki pa razumejo, kaj tako imenovana ženska problematika v resnici pomeni – in ki želijo in hočejo nekaj storiti, da bi se ta klobčič hitreje razvozlaval. Take so liste tudi bile; kandidatke so bile članice različnih strank, večina pa ni pripadala nobeni stranki. Tudi z vidika zahteve, naj bi kandidirali ugledni, v svojem okolju spoštovani ljudje, bi vse liste dobile visoko oceno: kandidirale so večinoma strokovnjakinje, ženske, ki v svojem delovnem okolju uživajo strokovni in delovni ugled, ženske, ki bi zaradi svojih kvalitiet lahko častno zastopale vsako strankarsko listo.

10. marca 1990 je lista – poimenovale smo jo Lista neodvisnih, da bi poudarile njen nadstrankarski značaj – objavila svoj volilni program z geslom »Za boljši danes«. Naj poudarim, da gre za program, ki seveda ni zgolj »ženski«, ampak je program, ki terja hitrejšo in kjer je le možno tudi takojšnje reševanje tistih družbenih vprašanj, ki pritiskajo predvsem na ženske: vprašanje pomoči družini, možnosti usklajevanja delovnih in družinskih obveznosti, možnost enakopravnosti v delovnem, družinskem in javnem življenju.

Na zborih volivcev so vse štiri liste zlahka dobile zahtevano podporo. V predvolilni kampanji pa seveda nismo imele enakih možnosti kot strankarske liste. Brez organizacijske mreže, brez vsakršnih finančnih sredstev in brez medijske podpore – mediji so se do civilno-družbenih list, kakršne so bile naše, obnašali prej odbojno kot pa afirmativno – seveda ni bilo mogoče doseči uspeha na volitvah. Neuspeh vseh civilno-družbenih list pa je seveda predvsem posledica dejstva, da na prvih večstrankarskih volitvah pri nas – tako kot drugje v vzhodni Evropi – niso volili ne programov ne imen, ampak so volili za komunizem ali proti komunizmu.

Izidi pa kljub temu niso povsem uničujoči. Za Listo neodvisnih kot edino izbiro je sicer glasovalo le nekaj več kot dva tisoč volivcev, posameznice na listah pa so zbrale skupaj še več kot 16.000 glasov. To kaže, da krog ljudi, ki se jim vprašanja, ki so jih izpostavile Liste neodvisnih, zdijo relevantna, niti ni tako majhen.

Rezultati volitev v celoti pa so, gledano z vidika žensk, porazni. Kot je znano, je v slovenski skupščini med 240 poslanci le 26 žensk. V primerjavi z zadnjimi »nesvobodnimi« volitvami je delež žensk bistveno nazadoval. Deleži sicer niso povsem primerljivi, ker so tedaj za dva zbora volili delegacije, in podatek, da je bilo med člani delegacij 37% žensk, ne pove dosti o konkretni sestavi skupščine. V družbenopolitičnem zboru, ki je bil že tedaj izvoljen v stalni sestavi, je bilo 24% žensk; v sedanjem jih je 13%. Pač pa so tedaj v vodstvo skupščine (predsedniki in podpredsedniki skupščine in zborov) izvolili 5 žensk (od skupno 14 funkcij), v sedanjem pa niti ene. V izvršnem svetu so bile tri ženske, zdaj sta dve. V predstvedstvu republike je bila ena, zdaj ni nobene.

Pa še nekaj so pokazali ti rezultati. Ne drži, da je nizek delež žensk predvsem izraz volje volivcev, kar je tudi ena od standardnih razlag, kadar se opravičuje slabšo zastopanost žensk. Primerjava med zborom združenega dela, za katerega je bilo kandidirano 12, izvoljeno pa 15% žensk, ter zborom občin, za katerega je bilo predlagano 10%, izvoljene pa so bile le 3 ženske (3,7%), pove, da je zastopanost

žensk odvisna predvsem od volilnega sistema oziroma od volje predlagateljev. Isto kaže pogled na rezultate strankarskih list, saj so praviloma tudi največ individualnih glasov dobili nosilci list, in to ne glede na spol. Zgovorno je tudi dejstvo, da v vodstvo skupščine stranke niso predlagale nobene ženske; če bi jo, bi bila izvoljena z isto večino, kot moški kandidati.

Izkušnje »ženske« liste

Na vprašanje, ali je bil poskus posebne ženske liste posrečena ali zgrešena poteza, bo možno dokončno odgovoriti šele čez nekaj časa. Najbolj pravilna oznaka bi bila, da je šlo za »glas vpijočega v puščavi«, za glas, ki tistih, ki jim je bil namenjen, ni dosegel. Morda pa vendar pomeni koristno izkušnjo, saj se bodo ženske slej ko prej morale organizirati in si izsiliti ustrezen delež v političnem odločanju.

Gotovo je bilo kandidiranje na tej listi za marsikatero kandidatko travmatična osebna izkušnja, saj so na lastni koži doživele, s kakšnimi predsodki se srečuje ženska, ki hoče prebiti klasična »pravila igre«. V izrazito »moško« koncipirani dejavnosti, kar naša politika še vedno je, se pričakuje, da se bo ženska, če se že gre politiko, prilagodila moškemu vzorcu. Če tega noče, se je poskuša izločiti ali vsaj osmešiti. Že s samostojno listo, za katero je bilo jasno, da nima nobenih možnosti, smó doživele kar precej nizkih udarcev. Kaj bi šele bilo, če bi nas ocenili kot resnega nasprotnika?

Gotovo je, da smo tudi same napravile precej napak, ki se jim bo v prihodnje, če bomo poskušale kaj storiti ob volitvah, mogoče izogniti.

Take napake so npr. bile:

- Premalo list. V boljšem položaju so bile stranke in skupine, ki so imele več list, v najboljšem tiste, ki so imele liste v vseh volivnih enotah. Pri sistemu, ko se glasovi vseh volilnih enot seštevajo oz. prenašajo na »nacionalno listo«, se spleča na primer nekoga iz Ljubljane postavili na listo v Murski Soboti, in obratno. Naše liste pa so bile sestavljene iz kandidat, ki bi svojo volilno enoto v resnici lahko predstavljale. Skratka, volitve smo vzele preveč resno.

- »Ne-polne« liste. Z zadnjo spremembo zakona, ki je bila sprejeta že po vložitvi kandidatur, so bile liste, na katerih je bilo manj kandidatov, kot pa se je v volilni enoti volilo delegatov, v slabšem položaju, saj v tem primeru tudi glasovanje za listo kot celoto ni štel za cel glas.

- Dejstvo, da so bile liste izključno »ženske«. Čeprav bi program, ki so ga naše liste zastopale, gotovo lahko podpisal tudi marsikateri moški (z nekaj več prizadevanj bi si lahko pridobile tudi nekaj moških kandidatov), je bil videz list nekako preveč »afežejevski«. Dejstvo, da je bilo v igri kar precej list, na katerih so kandidirali zgolj moški, ne moti nikogar; to, da so na listi samo ženske, pa je odbijajoče. »Za ženske probleme se ne smejo boriti le ženske same, to morajo delati skupaj z moškimi«, smo slišale večkrat. Kot da bi bil problem samo v tem, da je moškimi potrebno razložiti, za kaj gre!

- Prepozna odločitev za nastop na volitvah. Skupina brez organizacijske mreže in brez sredstev si v zadnjih tednih intenzivne volilne kampanje ne more oblikovati javne identitete. Medije v tem času »zasedajo« večje stranke in pozornost javnosti je obrnjena le k velikim, spektakularnim spopadom. Civilno-družbene skupine bi si morale svoje volivce osvajati že znatno prej.

- Končno: napako, v razmerah, kakršne so pač pri nas, pomeni tudi »ženski«

pristop: premajhna odločnost, obzirnost, težnja, da se vsako stališče »izpili«, neupoštevanje dejstva, da je v politiki bolj pomemben čas kot vsebina, tankovestno vztrajanje pri »fair playu«, težnja, da se stvari blažijo, ne pa zaostrujejo itd. Vse to so lastnosti, ki v današnji moški politiki niso cenjene. Zanimivo je, da so vse kritike letele na sestav liste, da pa ni bilo nobenega ugovora na naš program. Programi so nasploh odigrali pri teh volitvah zelo majhno vlogo; program Liste neodvisnih, ki, kot uvodoma obljublja, misli tudi »na majhne stvari«, pa je v tej igri »prelomnih« odločitev deloval kar tuje.

In še bežen pogled naprej

Volitve 1990 so za ženske v Sloveniji prav gotovo neke vrste moralna klofuta. Ne le da so glede na številčnost svojega zastopstva v organih oblasti potisnjene na raven marginalne skupine – po deležu žensk v parlamentu se bo Slovenija lahko primerjala z najbolj »moškimi« državami v Evropi. Vprašanje udeležbe žensk v javnem življenju je namreč eno izmed vprašanj, ki jim Evropa posveča veliko pozornost – in države, s katerimi se želimo primerjati, so zdaj precej pred nami.

Druga neugodna okoliščina je, da smo se v Sloveniji nenadoma znašli v položaju, ko ženske nimajo nobene specifične organizacijske forme združevanja, ki bi jo lahko štele za svojo. Programi vseh strank ženskam nasploh posvečajo zelo malo pozornosti; kolikor vem pa nobena stranka nima niti načrta, kako v organizacijskem pogledu »aktualizirati žensko vprašanje«. Ženske, kolikor jih je, stranke s pridom uporabljajo zlasti za manj pomembne aktivistične naloge. Če že je v kaki stranki kaka »vidnejša« ženska, seveda s t. i. ženskim vprašanjem noče imeti nobenega opravka, saj bi jo to kvečjemu diskvalificiralo. Pogled na žensko, kolikor se ga da iz strankarskih programov sploh razbrati, je pogled, ki žensko vidi predvsem skozi potrebe otrok, družine, naroda in jo zato seveda vidi predvsem kot nosilko neke »naloge«. Pamet, znanje, sposobnosti, ki jih imamo ženske – mimogrede, tudi argumenti o nižji izobrazbeni ravni žensk ne drži več –, za nobeno stranko niso problem. O tem namreč vse (stranke) govorijo nasploh, ne da bi upoštevale različnosti v položaju obeh spolov, različnosti, ki bi terjale drugačno urejanje pogojev družbenega življenja, da bi ženske lahko uveljavile vse svoje sposobnosti.

V Sloveniji tudi nikoli nismo imeli, drugače kot v zahodni Evropi, razvitega feminističnega gibanja, ki je drugje odigralo veliko vlogo tako pri ozaveščanju javnosti kot tudi pri ozaveščanju žensk samih. Pri nas je vzdevek »feministika« še vedno skoraj psovka. Po drugi strani pa je prav raziskava »Ženska in politika« pokazala, da ženske v Sloveniji povsem določno zaznavajo posebne »ženske« probleme, zavedajo pa se tudi praznine, ki glede tega zija v političnem življenju. Skratka, neke vrste organizacija, neka oblika povezovanja žensk ta čas v Sloveniji izrazito manjka.

Večina žensk ni in si tudi ne želi biti član kake politične stranke. Želijo pa imeti možnost, da na svoje probleme opozarjajo, da o njih terjajo javni dialog in da vplivajo na odločitve, ki se jih tičejo. Zdi se mi, da povezovanje žensk v posebni politični organizaciji tudi ne bi imelo smisla. Za razpravo o splošnih političnih vprašanjih je strank dovolj; ni pa možnosti za razpravo o tistih posebnostih, ki se morda veliki politiki zdijo celo obrobna ali manj pomembna, ki pa jih ženske še kako krvavo občutijo.

Slovenska ženska organizacija – če rečem »organizacija«, uporabljam ta pojem zelo pogojno – bi po mojem mnenju morala biti kvečjemu neke vrste »krovna

organizacija«; neke vrste stična točka, ki bi dajala možnost za nehierarhično, sproščeno povezovanje posameznic in skupin, ki se bodisi ukvarjajo s konkretnimi projekti iz »ženskega kompleksa« ali pa zgolj želijo pripadati neki usmeritvi. Organizacija bi morala biti dovolj široka in odprta, da bi v njej lahko vse skupine delovale neodvisno in samostojno, hkrati pa bi morala imeti dovolj razviden skupni program, ki bi omogočal identificiranje z njenimi cilji. Biti bi morala nekoliko trdneje organizirana kot je zgolj gibanje, pa manj obvezujoča kot je npr. politična stranka.

Prepričana sem, da se ženske v Sloveniji ne bodo pustile trajno zatolči. Slej ali prej se bo nabralo dovolj takih, ki bodo spoznale, da ni dobro, če v njihovem imenu govorijo drugi, in bodo našle možnost, da govorijo same v svojem imenu.